

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

CRIMINAL LAW PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE SITES THE WAR

Горпинич М.Ю., студентка II курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Згонник Є.Є., студентка II курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Шепітько М.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Важливим питанням у політиці кожної країни є збереження культурної спадщини, як важливої та невіддільної частини всього світового культурного надбання. Охорона об'єктів культурної спадщини набуває все більшої актуальності через активний процес глобалізації. В Україні ж особливою гостротою це питання набуло через початок російської збройної агресії проти України у 2014 році та через початок повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2022 року.

Війна завжди є великою загрозою для культурної спадщини, тому що під час неї руйнуються пам'ятки та предмети, які несуть культурну, історичну, наукову та художню цінність. Охорона культурної спадщини є важливим завданням, бо завдяки їй можна побачити культурну самобутність народу або етносу. Культурна спадщина може сприяти економічному розвитку завдяки туризму. Також вона має наукове та історичне значення, бо формує історичну основу для суспільства, єднає народ та надає йому зв'язок із минулим.

З 24 лютого 2022 року фіксується масове знищення та викрадення об'єктів культурної спадщини з території України. Згідно з дослідженнями ці обсяги рівнозначні обсягам знищення культурної спадщини під час Другої світової війни. За 2 роки повномасштабного вторгнення російських військ в Україні було зруйновано або пошкоджено 945 об'єктів культурної спадщини, таку інформацію надало Міністерство культури та інформаційної політики в Україні. З цього списку пам'яток національного значення – 128, місцевого значення – 742 та щойно виявлених об'єктів культурної спадщини – 75 [11].

Було знищено бібліотеку церкви святого Петра Могили у м. Маріуполь, старовинну залізничну станцію у м. Охтирка Сумської області, Всіхсвятський скит Святогірської лаври в с. Тетянівка Донецької області, Донецький академічний обласний драматичний театр у м. Маріуполь, Музей українських старожитностей Василя Тарновського у м. Черніїв та велику кількість інших об'єктів культурної спадщини України. Це одні з найбільш відомих фактів, але на жаль сотні, а можливо й тисячі злочинів проти культурної спадщини ще невідомі.

Всі ці дії порушують норми міжнародного гуманітарного права і тому притягнення держави-агресора та осіб, винних у даних злочинах до відповідальності на міжнародному на національному рівнях є необхідним для відшкодування Україні завданої шкоди. Для цього необхідно визначити, які норми та приписи порушує російська федерація, коли знищує українську культурну спадщину, переміщує її на свою територію, та грабує музеї і приватні колекції. Також важливо проаналізувати, які механізми притягнення до відповідальності існують.

Ключові слова: об'єкти культурної спадщини, культурна спадщина, війна росії проти України.

An important issue in the policy of each country is the preservation of cultural heritage as an important and integral part of the entire world cultural heritage. The protection of cultural heritage sites is becoming increasingly important due to the active process of globalisation. In Ukraine, this issue has become particularly acute due to the outbreak of Russian armed aggression against Ukraine in 2014 and the beginning of the full-scale Russian invasion on 24 February 2022.

War is always a great threat to cultural heritage, as it destroys monuments and objects of cultural, historical, scientific and artistic value. Protecting cultural heritage is an important task because it helps to show the cultural identity of a nation. Cultural heritage can contribute to economic development through tourism. It also has scientific and historical significance, as it forms the historical basis for society, unites people and provides them with a link to the past.

Since 24 February 2022, we have seen a horrific picture of the mass destruction and removal of cultural heritage sites from the territory of Ukraine. According to research, these volumes are equivalent to the destruction of cultural heritage during the Second World War. During the 2 years of the full-scale invasion of Ukraine by Russian troops, 945 cultural heritage sites were destroyed or damaged, according to the Ministry of Culture and Information Policy in Ukraine. Of this list, 128 are monuments of national importance, 742 of local importance, and 75 are newly discovered cultural heritage sites [11].

The library of the Church of St Peter the Great in Mariupol, the old railway station in Okhtyrka, Sumy region, the All Saints' Skete of the Sviatohirsk Lavra in Tetianivka, Donetsk region, the Donetsk Academic Regional Drama Theatre in Mariupol, the Vasyl Tarnovsky Museum of Ukrainian Antiquities in Chernihiv, and a large number of other cultural heritage sites in Ukraine were destroyed. These are some of the most well-known facts, but unfortunately hundreds, and possibly thousands, of crimes against cultural heritage are still unknown.

All of these actions undoubtedly violate international law, and therefore bringing the aggressor state and those responsible for these crimes to justice at the international and national levels is necessary to compensate Ukraine for the damage caused. To do this, it is necessary to determine which norms and regulations the Russian Federation violates when it destroys Ukrainian cultural heritage, moves it to its territory, and loots museums and private collections. It is also necessary to analyse what mechanisms of accountability exist.

Key words: cultural heritage sites, cultural heritage, Russia's war against Ukraine.

Виклад основного матеріалу. Згідно статті 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» культурною спадщиною називають сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини. До об'єктів культурної спадщини відносять визначні місця та споруди, твори архітектури, скульптури та живопису та інші предмети, що мають історичну, археологічну, мистецьку, архітектурну, наукову чи художню цінність та зберегли свою автентичність. Вміст бібліотек, музеїв та архівів також вважається культурною спадщиною.

Відповідно до визначення в Гаазькій конвенції 1954 р. до поняття «культурні цінності» відноситься рухоме та нерухоме майно, яке становить археологічний, історичний чи художній інтерес та мають велике значення для культурної спадщини для певного народу. Також Гаазька конвенція в це поняття включає будівлі в яких зберігаються або демонструються рухомі культурні цінності, тобто це можуть бути музеї, бібліотеки тощо.

Щоб будівля або пам'ятка вважалась об'єктом культурної спадщини необхідно внести її в національну базу

даних. В Україні вона називається «Реєстр нерухомих пам'яток України». Одночасно об'єкт може бути внесений також до списку пам'яток всесвітньої спадщини.

В Україні культурна спадщина охороняється низкою норм національного законодавства: Конституцією України, Кримінальним Кодексом України, Законом України «Про охорону культурної спадщини» та Законом України «Про музеї та музейну справу», «Про охорону археологічної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей».

Культурна спадщина під час збройних конфліктів охороняється також міжнародно-правовими актами: Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р. та низкою актів прийнятих до неї (Протоколом про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 р., Другим протоколом до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1999 р., Виконавчим регламентом Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.), а також IV Конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р.

В Конституції України культурна спадщина охороняється згідно з частинами 4 та 5 статті 54, де зазначається, що культурна спадщина охороняється законом. «Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами». Дане положення більш конкретно зазначено в Законі України «Про охорону культурної спадщини» в розділі VIII «Відповідальність за порушення законодавства про охорону культурної спадщини».

У Кримінальному кодексі України даному кримінальному правопорушенню присвячена ст. 298, згідно з якою забороняється незаконне проведення пошукових робіт на об'єктах культурної спадщини, а також пошкодження, знищення або руйнування об'єктів культурної спадщини.

Законами та іншими нормативно-правовими актами встановлюється правовий режим пам'яток та об'єктів культурної спадщини, які занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною формою вини. Винний усвідомлює суспільний небезпечний характер свого діяння. Суб'єкт злочину, передбаченого ч. ч. 1, 2 та ч. 3 ст. 298 КК України – загальний, ч. 4 ст. 298 КК України – спеціальний [7].

Кримінальний кодекс України також містить ст. 438, яка стосується порушення законів та звичаїв війни. Частина перша даної норми вказує на те, що кримінальними правопорушеннями вважається розграбування національних цінностей, які знаходяться на окупованій території, а також недотримання інших звичаїв та законів війни, передбаченими міжнародними договорами згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Санкцією статті передбачено позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років [7].

Безпосередній об'єкт цього злочину – мир та міжнародний правопорядок у сфері війни та збройних конфліктів. Порушення законів та звичаїв війни призводять до втягнення у війну чи збройний конфлікт ще більшої кількості учасників, збільшення людських, матеріальних і духовних утрат, продовження конфлікту, що значно ускладнює відновлення миру.

В Об'єктивній стороні складу цього злочину наявні такі ознаки як :

1. Розграбування національних цінностей на окупованих територіях
2. Застосування засобів ведення війни, які є забороненими нормативно-правовими актами та міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, які ратифікувала ВРУ
3. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільними
4. Віддання наказу про вчинення таких дій [11].

Слід також звернути увагу на ч. 1 статті 438, а саме: розграбування національних цінностей на окупованій території. Підкреслюючи, що цей пункт охоплює довільне їх вилучення будь-яким способом, яке надалі може використовуватися на користь іншої держави або певних осіб. Найчастіше це вивезення за межі окупованої території. Майно, що має культурну або національну цінність виступає предметом цих загарбницьких дій. Проте особливий міжнародно-правовий захист культурних цінностей та їх визначення передбачені Конвенцією про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травні 1954 року.

Довільне, незаконне або у великому масштабі привласнення чужого майна, яке не викликається воєнною необхідністю також кваліфікується за ст. 438 КК України – як порушення законів та звичаїв війни [7].

Злочин вважається закінченим, коли особа вчинила будь-яке діяння, передбачене ст. 438 КК України. Суб'єктивна сторона цього злочину – умисел. Суб'єктом відання наказу про вчинення дій зазначених у ст. 438 може бути лише службова особа – військова або цивільна. Наявні ознаки такої людини зазначені у ст. 18 та 423 КК України. Проте в інших випадках вчинення цього злочину може бути будь-яка особа 16-річного віку. Варто зазначити, що до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення передбачені у статті 438 КК України, не буде застосовуватися давність притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку [11].

Г. Анісімов, секретар Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, зазначав, що стаття 438 КК України застосовується з початком збройної агресії у 2014 році, тому немає підстав аби застосовувати її тільки до тих діянь, які були вчинені з моменту дії Указу Президента від 24 лютого 2022 року про оголошення воєнного стану № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні».

Необхідно також звернути увагу на наявність Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1945 року. Це перша міжнародна угода, яка має універсальний характер, де об'єднано багато правових норм. Вони передбачають охорону культурної спадщини у світі. Треба зауважити, що прийняття цього документу стало дуже важливим кроком у розвитку міжнародного права. Адже з'явилося усвідомлення необхідності збереження культурної та історичної спадщини та цінності, коли відбувається постійне вдосконалення та нарощення військ, техніки. Накопичення ядерної зброї, що може створювати загрозу глобального рівня, особливо від держав-терористів, що постійно мають різні збройні конфлікти протягом багатьох років.

Конвенція дає чіткі визначення про об'єкти, які підлягають міжнародній охороні. В цей список входять культурні цінності, незалежно від походження і власника, та мають велике значення для культури кожного народу, рухоме та нерухоме майно, а саме: пам'ятки мистецтва та архітектури, археологічні пам'ятки, рукописи, архіви, колекції, музеї, бібліотеки тощо, а також різні центри, де зосереджені вказані вище цінності.

Також необхідно додати, що у Конвенції зазначається: шкода, яка завдана культурі певного народу, є шкодою для спадщини всього людства, адже кожний етнос робить певний внесок у світову культуру. Проте договірні сторони зобов'язуються поважати культурні цінності, а також спадщину, які знаходяться на їх території та на території іншої країни. Слід зауважити, що забороняється використовувати цінності, споруди, архітектуру для їх захисту і прилеглих до них ділянок або те, що може призвести до їх руйнування у разі збройного конфлікту. Будь-які ворожі акти, які спрямовані проти пам'яток, культурної спадщини, є недопустимими.

Як складову частину Конвенції, було прийнято Виконавчий регламент, на конференції у Гаазі. Він визначає процедуру застосування Конвенції, та протокол, що забороняє вивезення цінностей з окупованих територій. Регламент

також зобов'язує сторони повернути цінності на випадок незаконного транспортування після припинення воєнних дій. Необхідно додати, що Конвенція призначила розпізнавальний знак для позначення культурних цінностей, які перебувають під захистом. Знак встановили синьо-білого кольору. При цьому Україна та росія є сторонами Гаазької конвенції. 30 червня 2020 року Україна завершила процес приєднання до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року.

В умовах тимчасової окупації РФ частини території України саме положення цього протоколу є дуже важливими в контексті застосування конкретних дій для посилення захисту культурної спадщини. Наприклад, стаття 9, яка стосується захисту культурних цінностей на окупованій території. Стаття 15 цього Протоколу визначає перелік дій щодо культурних цінностей, які будуть вважатися злочином. До таких дій відноситься знищення або присвоєння у великих масштабах культурної власності; крадіжки, грабежі або акти вандалізму проти культурних цінностей, напади на об'єкти культурної цінності [2].

Росія не є стороною Другого Протоколу, але залишається державою, що підписала Гаазьку Конвенцію, Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1949, Женевський Протокол I 1977 р., який забороняє напади на цивільні об'єкти під час бойових дій. Також РФ пов'язана з низкою норм та принципів міжнародного гуманітарного права.

Порушення даних статей можна побачити на прикладі населених пунктів у Запорізькій (Гуляйполе) та Харківській областях (Куп'янськ), які знаходяться на лінії фронту та/або знаходилися під окупацією.

Куп'янськ. Місто Куп'янськ з початку повномасштабного вторгнення знаходилося під окупацією протягом 6 місяців. У вересні 2022 року його звільнили, але воно залишається під постійними обстрілами російськими загарбниками. Окупанти намагаються зруйнувати цивільну, критичну інфраструктуру, але також завдають ударів по культурній спадщині Куп'янську: краєзнавчий музей, міська бібліотека, школи, центральна міська лікарня та будівлі дошкільних часів.

У Куп'янську пошкоджено 70% центральної частини міста – а там історичні будівлі. На головних вулицях зруйновано: Будинок священника, Інклюзивно-ресурсний центр, краєзнавчий музей, «Будинки – близнята», Будинок настоятеля Храму, Куп'янський будинок культури. На околицях міста зруйновано стародавню церкву Івана Богослова 1700 року заснування. Але багато дослідників стверджують, що дата побудови церкви значно давніша.

Будинок священника був побудований ще у 1860 році на схилі. Цегляна будівля мала два поверхи зі сторони вулиці та три поверхи збоку дворового фасаду. Певний час це був Покровський Собор, проте після його закриття до 1940 року там розміщувалися районні органи влади. У часи окупації Харкова в Другій світовій війні в будівлі були працівники обласної влади. Також з 2018 року перший поверх приміщення було зроблено для організації занять дітей з особливими освітніми потребами. В спеціально вмебльованих кімнатах з сучасним ремонтом, діти з інклюзією займалися з психологом, вчителями логопедом та реабілітологом. Історичні будівлі були свідками прийняття рішень Другої світової війни, однак російське вторгнення вони не витримали. В колишній будинок священника ракети спрямовувалися не один раз, поки врешті решт не зруйнували його повністю.

Звертаємо увагу на повністю зруйновану церкву Івана Богослова, що розташована на околицях Куп'янська. Це одна з найстаріших дерев'яних церков на Харківщині. Вона була розташована в селі Курилівка. Храм прийшов дуже цікаву історію, він був перенесений в інше село Петропавлівка, проте пізніше він став замалим для села і в 1864 році його продали невеликий на той час Новоолександрівці (так певний час називалася Курилівка).

Культурна спадщина Куп'янська має величезну історію заснування та створення їх. Вони пройшли цей шлях

разом із населенням цього міста, проте росія кожного дня продовжує знищувати всю місцевість, починаючи від цивільної інфраструктури і до культурних будівель.

Гуляйполе. Запорізька область знаходиться під постійними обстрілами з початку повномасштабної війни. Російські війська руйнують історичну та культурну спадщину: школи, музеї, лікарні та інші будівлі.

У Запорізькій області до Реєстру внесено 8476 пам'яток культури. До Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення внесено 12 об'єктів культурної спадщини. Також у Реєстрі занесено 142 пам'ятки місцевого значення. Шість міст області, а саме Запоріжжя, Бердянськ, Гуляйполе, Орхів, Токмак та Мелітополь відносяться до списку історичних населених місць [4].

У місті Гуляйполе пошкоджено 9 об'єктів культурної спадщини. До них входить Синагога, Садиба Мелешкових, Садиба Крігера, Середня загальноосвітня школа №2, Паровий млин «Надія», Дім молитви «Голос надії», Гуляйпільський краєзнавчий музей, Церква св. Тихона Задонського, Прибутковий будинок [10]. Садибний будинок Мелешкових було пошкоджено в травні 2022 року.

Будівлі Гуляйпільського краєзнавчого музею вже понад 100 років. У ньому налічувалося 16 тисяч експонатів. Вона залишилась непошкодженою після Першої та Другої світової війни, але через російські обстріли зазнала значних пошкоджень. Було, як мінімум, два влучання реактивною системою залпового вогню «Град».

Прибутковий будинок було збудовано у 1900 р.. Перші влучання в будівлю сталися ще в травні 2022 року.

Міністерством культури та інформаційної політики було зафіксовано факт часткового руйнування церкви Святого Тихона Задонського, внаслідок обстрілу російськими військами [10].

Паровий млин «Надія» був збудований у 1894 році був однією з найбільш визначних пам'яток міста Гуляйполе. Цей об'єкт культурної спадщини неодноразово потрапляв під російські обстріли – в червні 2022 р., липні 2023 р. та лютому 2024 р. У результаті будівля майже повністю зруйнована.

23 жовтня 2023 р. було втрачено ще одну культурну та історичну пам'ятку – Середню загальноосвітню школу № 2, внаслідок ракетного удару. Також російські військові обстріляли музей-садибу родини Махно. Загалом в Гуляйполі Запорізької області, внаслідок щоденних обстрілів російськими солдатами зруйновано або пошкоджено більш ніж 70% будівель.

Порятунок та охороною культурної спадщини Гуляйпільщини та Запорізького району в цілому займається громадська організація «Гуляйпільський старожиттєвості». 24 березня 2024 року ними був презентований фільм «Культурна спадщина в умовах війни. Збереження та евакуація», де було показано роботу організації за 2023 рік. Вони не тільки документують руйнування культурних пам'яток, а також займаються їх порятунком та збереженням. Команді вдалося врятувати скриню 1920-х років, яка має унікальну історію. Робота даної організації почалася завдовго до повномасштабного російського вторгнення, але з 24 лютого 2022 року набула особливої актуальності та необхідності.

Проаналізувавши дані події можна зробити висновок, що російська федерація даними діями порушила цілу низку норм. Якщо звернути увагу на Конвенцію, а саме Протокол до неї, який охоплює проблеми незаконного вивезення та реституції цінностей культури, то відповідно до Протоколу, кожен з договірних сторін зобов'язаний запобігати незаконному вивезенню культурних цінностей. Слід додати, що кожна Договірна Сторона зобов'язана взяти під охорону цінності, що були вивезені на її територію з окупованої, відповідно до п. 2. Було порушено ч. 1 ст. 438 КК України, ст. 9 та 15 Другого Протоколу до Гаазької Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту.

Після закінчення військового конфлікту, сторони повинні повернути культурні цінності державам власни-

кам, згідно з п. 5 Протоколу. Учасниками Першого протоколу є 100 держав, у тому числі Україна і Росія. За порушення наведених вище норм міжнародного права повинна настати відповідальність. Існує два види відповідальності за порушення норм міжнародного права: міжнародна кримінальна відповідальність і відповідальність держав. Якщо говорити про міжнародну кримінальну відповідальність, то до неї притягуються фізичні особи, які вчинили злочини проти міжнародного порядку, включаючи умисне знищення чи викрадення культурних цінностей.

Притягнути особу до відповідальності можливо через трибунали ad hoc – це Токійський міжнародний військовий трибунал, Нюрнберзький міжнародний військовий трибунал, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Югославії. Також особу можна притягнути до відповідальності через постійні міжнародні судові установи, наприклад Міжнародний кримінальний суд, який був створений Римським статутим у 2002 році.

Відомим прикладом притягнення за знищення культурної спадщини до міжнародної кримінальної відповідальності є справа «Prosecutor v. Pavle Strugar». У 2007 році югославського воєначальника Павле Стругара було засуджено до 7 років 6 місяців позбавлення волі Міжнародним трибуналом у справах колишньої Югославії за порушення звичаїв війни, а також за напад на об'єкт культурної спадщини ЮНЕСКО – місто Дубровник у Хорватії [14].

Також, у 2016 році Міжнародний кримінальний суд в Гаазі вперше виніс вирок щодо знищення культурної спадщини. Дана справа стосувалася умисного знищення збройними групами дев'яти мавзолеїв в Тімбукті, які були об'єктом культурної спадщини ЮНЕСКО, також вони спалили рукописи Тімбукту у 2012 році під час окупації північного Малі. Гаазький суд засудив ісламіста Ахмада Махді до 9 років позбавлення волі. Також у 2017 році судова палата VIII Міжнародного кримінального суду видала ордер про відшкодування збитків і прийняла рішення, що засуджений повинен виплатити 2,7 млн євро репарацій за пошкоджені релігійні та історичні будівлі. Судова палата встановила, що збитки Ахмад Махді повинен відшкодувати за пошкодження історичних будівель, економічні втрати, а також моральні збитки [15].

Висновки. Правову основу для майбутніх позовів будуть складати спостереження та фіксація стану культурних цінностей, які залишилися на окупованих територіях,

а також реєстри та переліки знищених об'єктів культурної спадщини. Слід зазначити, що документування є етапом підготовки позову до Росії щодо відшкодування завданої під час воєнної агресії шкоди.

Завдяки сучасним технологіям ми маємо можливість у реальному часі фіксувати злочини проти культурної спадщини. Потрібно звернути увагу в бік цифровізації, адже це важливо для фіксації злочинів та розповсюдження інформації про них на міжнародному рівні.

Інформаційна складова є неодмінно важливим компонентом, який допоможе попередити незаконний обіг культурних цінностей на міжнародному рівні.

Необхідно постійно проводити моніторинги аукціонів на онлайн та офлайн ринках і також інформувати організаторів про наявність викрадених об'єктів, які належать українській спадщині.

З цією метою Міністерство культури та інформаційної політики України розробило спеціальний ресурс за допомогою якого свідки руйнувань культурної спадщини можуть надати фото– та відео– докази.

Також існує проєкт «Листівки з України» створений для поширення інформації про розграбовані та знищені об'єкти культурної спадщини.

Варто зазначити, що треба співпрацювати або налагоджувати контакт з міжнародними організаціями та іноземними установами у галузі культури та науки. Необхідною є співпраця з Комітетом і захисту культурної спадщини у випадку збройного конфлікту ЮНЕСКО.

ЮНЕСКО щотижнево поновлює перелік зруйнованих або пошкоджених культурних об'єктів. Тому слід повідомляти міжнародним організаціям про скоєні злочини проти культурної спадщини під час війни. Варто співпрацювати з Міжнародним кримінальним судом та правоохоронними органами іноземних держав.

Отже, в цій статті були досліджені кримінально-правові механізми щодо охорони культурної спадщини під час війни. Авторкам вдалося визначити, які норми порушила Росія своїми діями, проаналізувати практику притягнення до відповідальності за воєнні злочини проти культурної спадщини. Також було продемонстровано конкретні випадки притягнення до відповідальності за цей злочин. А також виявлено засоби, які у майбутньому допоможуть притягнути державу-агресора та її фізичних осіб до кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біда О. та ін.; за заг. ред. Бущенко А. П. Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. Київ. 2016. 72 с.
2. Другий Протокол до Гаазької Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення 15.05.2024 р.)
3. Запорізька обласна державна адміністрація офіц. веб-сайт URL: <https://www.zoda.gov.ua/> (дата звернення: 27.05.2024)
4. Кошиков Д. О. Правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії російської федерації : *Juris Europensis Scientia* : випуск № 6. 2022. 49–52 с.
5. Криволапов Б. М. Захист культурних цінностей під час конфлікту на південному сході України : *Альманах «Культура і Сучасність»*: № 1. 2018. 274–278 с.
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. 131 с. (дата звернення 03.05.2024)
7. Кулакова Н. В. Міжнародний досвід охорони об'єктів культурної спадщини під час збройного конфлікту: *Зібрання Реформи законодавства України в умовах євроінтеграції*. 2014. 82–85 с.
8. Кулакова Н. В. Об'єкти культурної спадщини України як предмет злочину: *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право*. 2014. 178–182 с.
9. Кулакова, Н. В. Особливості злочинів, що посягають на об'єкти культурної спадщини : *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : Серія: Право. Ужгород. Вип. 30. Том 2. 2015. 110–113 с.
10. Міністерство культури та інформаційної політики України офіц. веб-сайт URL: <https://mcp.gov.ua/> (дата звернення 03.05.2024)
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січ. 1997 р. / відп. ред. В. Ф. Бойко, Я. Ю. Кондратьєв, С. С. Яценко. Київ. 1997. 960 с.
12. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 8 червня 2000 р. № 1805-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення 03.05.2024)
13. Юртаєва К. В. Кримінально-правова охорона об'єктів культурної спадщини від сучасних загроз тероризму: *Вісник кримінологічної асоціації України* № 3 (11) 2015. 125–136 с.
14. Prosecutor v. Pavle Strugar, Case № IT-01-42-T: website. URL: <https://www.icty.org/en/case/strugar>
15. Situation in the Republic of Mali The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi ICC-01/12-01/15: website. URL: <https://www.iccpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/Al-Mahdi/Eng.pdf>